

НАУКОВА РЕЦЕПЦІЯ ПОНЯТЬ «ТЕРМІНОЛОГІЯ» І «ТЕРМІНОЛОГІЧНА СИСТЕМА»

(на матеріалі термінології дорожньо-будівельної галузі)

© Книшенко Н. П., 2014

У статті розглянуто питання розмежування понять «термінологія» і «терміно-система». Зроблено спробу вичленувати поняттєві обсяги термінів «дорожньо-будівельна термінологія» і «дорожньо-будівельна терміносистема».

Ключові слова: українська мова, термін, термінологія, терміносистема (ТС), дорожньо-будівельна термінологія (ДБТ), українська дорожньо-будівельна термінологія (УДБТ).

In the article the problem of differentiation of the notions “terminology” and “term system” has been considered. An attempt to determine the notional volume of the terms “road-building terminology” and “road-building term system” has been made.

Keywords: Ukrainian language, term, terminology, term system (TS), road-building terminology (RBT), Ukrainian road-building terminology (URBT).

На тлі відсутності досліджень української дорожньо-будівельної термінології (УДБТ) стаття є першою в українському термінознавстві спробою довести окремішність термінології галузі дорожнього будівництва й визначити її місце в системі та ієрархії суміжних терміносистем.

Метою статті є встановлення обсягу дорожньо-будівельної терміносистеми на ґрунті визначення сутності ДБ як одного з видів економічної діяльності.

У словнику лінгвістичних термінів до поняття «термінологія» подано таку дефініцію: «Система термінів певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя» [18, с. 305]. І. М. Кочан, Г. П. Мацюк, Т. І. Панько, даючи визначення терміна «термінологія», виокремлюють її як науку про терміни, тобто систему позначень наукових і професійних понять будь-якої однієї галузі [14, с. 147].

Хоч у наведених визначеннях окреслення поняттєвого обсягу терміна «термінологія» й подається з використанням поняття *система*, однак більшість сучасних термінологічних досліджень доводять, що такі терміни, як «термінологія» й «терміносистема» не є ідентичними за своїм поняттєвим обсягом.

У Словнику української мови (1970–1980 рр.) подано таке визначення термінології: «Термінологія – сукупність термінів якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва або всіх термінів даної мови» [19, с. 88, т. 10]. Л. О. Симоненко пропонує таке визначення: «Сукупність спеціальних найменувань різних галузей науки, техніки та мистецтва, які вживаються у сфері професійного спілкування та втілюють результати теоретико-пізнавальної діяльності людини, становлять термінологію» [17, с. 3]. У свою чергу термінознавець Н. В. Нікуліна зауважує, що поняття «термінологія» можна розглядати як у вузькому, так і в широкому розумінні. На думку дослідниці, у сучасному мовознавстві термінологією називають, по-перше, науку про терміни, по-друге, накопичений і використовуваний нацією протягом її пізнавально-інтелектуального розвитку термінофонд (українська термінологія), по-третє, окрему групу слів-термінів (галузева або фахова термінологія). Поняття «українська термінологія» із загальнолінгвістичного погляду позначає певну групу слів у мові; із лексикологічного – шар спеціальної лексики в загальному лексичному складі мови, що за певними ознаками протистоїть іншим шарам лексики. Галузевою ж термінологією є така, що її використовують у певній галузі знання та діяльності [12, с. 48].

Однією з найважливіших умов існування терміна є системність, тобто існування його як окремого елемента серед інших, із якими він вступає в певні зв'язки й відношення, фіксуючи у своєму поняттєвому обсязі визначений фрагмент дійсності й у такий спосіб разом з іншими термінами забезпечуючи повне й системне відбиття на рівні мови системності знань, що накопичені наукою стосовно певної галузі людської діяльності.

Функціуючи в різних наукових сферах, терміни утворюють спеціальні ТС. Так, існують математична, лінгвістична, медична, металургійна, автомобільна, дорожньо-будівельна та інші ТС.

Термін може вживатися в декількох різних галузях, але в певній ТС такий термін є найчастіше тільки однозначним. Наприклад: **цементация** – 1) закріплення ґрунту шляхом заповнення порожнин, тріщин і пор у скельних породах цементним розчином під тиском (*дорожньо-будівельна ТС*); 2) під час металообробки дифузійне насичення вуглецем поверхні сталевих виробів (*металургійна ТС*); **бик** – 1) парнокопитна тварина (*зоологічна ТС*); 2) проміжна опора мостів і водозливних гідротехнічних споруд (*дорожньо-будівельна ТС*).

Поняття «системності» в термінології не викликає сумнівів, оскільки терміни існують не ізольовано, а належать до певних сукупностей, між елементами яких наявні зв'язки й відношення. Уперше проблему системності в термінологічній лексиці поставив у своїх працях Д. С. Лотте. Науковець стверджував, що в термінологічній лексико-семантичній системі існують класифікаційні ієрархічні зв'язки між поняттями [9, с. 8]. Надалі погляди науковця були підтримані багатьма іншими лінгвістами, зокрема В. В. Виноградовим, Г. Й. Винокуром, Б. М. Головиним, В. П. Даниленко, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк, Т. І. Панько, О. В. Суперанською, С. Д. Шеловим.

Термін у межах ТС має ознаки змістової системності, тобто за своїм значенням терміни тісно пов'язані з усіма членами ТС – як позначення видового поняття у відношенні до родового, як позначення результату дії у відношенні до дії [8, с. 95].

У лінгвістиці поширені дві позиції щодо питання про характер формування ТС. *Перша* ґрунтується на уявленнях про конвенційність ТС, тобто на погляді, що терміни не з'являються самі собою, а утворюються спеціально в системі певної наукової чи виробничої діяльності. «Термінологія є особливим шаром лексики, норми якого хоча й співвідносяться із загальномовними нормами, проте мають і досить суттєві особливості. Причини такої специфіки треба шукати в особливостях термінів як одиниць фахових мов, що вважаються функційними різновидами сучасних національних мов, їх підсистемами» [13, с. 228]. На думку А. Медведіва, саме «система понять надає слову термінологічну функцію. Від того, як слово в контексті впроваджується в систему адекватних понять, залежить його термінологічна здатність» [10, с. 13]. *Друга* позиція ґрунтується на погляді, що терміносистеми утворюються за тими ж законами, що й слова загальної мови. Так, С. С. Вільчинський уважає, що «ідеальні терміни важко ізолювати від мовного доквілля. Йї однозначність, і спеціалізованість, і емоційна нейтральність термінів значною мірою відносні..., тому система утворених людиною термінів завжди пов'язана з природною мовою..., будується й функціонує за законами природної мови» [1, с. 35].

Науковець Я. В. Житін ототожнює ці поняття, підкреслюючи: «Коли відмінність між термінологією та терміносистемою й існує, то вона настільки нечітка, що ми вважаємо непотрібним їх розрізняти, тим більше, що вона, кількісна, а не якісна (не сутнісна, бо за такої малої різниці не починає діяти діалектичний закон переходу кількості в якість). У разі «перетворення» термінології на терміносистему ми маємо не зміну організації певної сукупності термінів, а лише її доповнення» [4, с. 116, 120].

Своєрідну дискусійність у поглядах науковців долає позиція, окреслена Л. К. Лазаревою й І. В. Прокоф'євою, які стверджують, що «*термінологія* існує в мові не ізольовано, а в діалектичній єдності та взаємозв'язку з усіма шарами загальнонародної мови, тому найменування спеціальних понять, закріплених у конкретній *терміносистемі*, розглядається як відносно самостійний процес термінологічної номінації, що є різновидом загальнонародного механізму» [7, с. 83].

З урахуванням схарактеризованих поглядів на зміст термінів «термінологія» й «терміносистема»,

а також відповідно до проведеної аналітичної роботи можна запропонувати такі робочі дефініції цих понять, прийнятних для досягнення мети дослідження ДБТ: *термінологія* (у вузькому розумінні) – це терміни певної науки чи галузі знання, узяті безвідносно до критеріїв структурної й системної організації, визначених системністю й структурованістю наукових знань і уявлень про той фрагмент дійсності, що вивчається відповідною наукою чи галуззю знання; *терміносистема* – це впорядкована сукупність термінів, що набуває ознак системності в результаті поступового розвитку певної науки чи галузі знання та завдяки цілеспрямованій кодифікаційній, нормативній лінгвістичній обробці відповідної термінології, щоб найчіткіше відбивати її поняттєвий континуум та відповідати мовним закономірностям і системі [11, с. 48].

Запропоноване визначення поняття «терміносистема» в конденсованому вигляді вказує на всі критерії, яким має відповідати будь-яка термінологія на рівні її системної організації. Достатньо обґрунтованими, як на нашу думку, є критерії, визначені О. Ф. Кучеренко: *цілісність, структурність, ієрархічність, взаємозалежність, динамічність, окресленість, відкритість* [6, с. 4].

З урахуванням сказаного вище можна констатувати, що поняттєвий обсяг терміна «дорожньо-будівельна термінологія» охоплює всю сукупність термінологічних одиниць, які використовуються в такій галузі господарсько-економічної діяльності країни, як ДБ, і застосовуються як основний фонд лексики в процесі наукового пізнання цієї галузі. Водночас термін «дорожньо-будівельна терміносистема» позначає впорядковану систему термінів галузі ДБ, яка перебуває у відношеннях ієрархічного підпорядкування загальнонауковій терміносистемі й у відношеннях часткового перетинання з однорядними їй галузевими ТС, що формують фонд спеціальних економічної й науково-технічної ТС.

Таке визначення передбачає встановлення обсягу дорожньо-будівельної терміносистеми на ґрунті визначення сутності ДБ як одного з видів економічної діяльності. Іншими словами, вбачається доцільним застосування ономаціологічного підходу – від дійсності до означуваних її мовних одиниць. Застосування вказаного підходу зумовлює необхідність визначення місця ДБ в системі інших суміжних галузей наукової й економічної діяльності, відмежування його від них, це й дозволить установити межі явищ, фактів, об'єктів, що усвідомлюються як такі, що складають зміст такого виду діяльності людини, як ДБ. Очевидним є те, що за такого підходу в центр уваги потрапляють два фрагменти дійсності: будівництво як вид людської діяльності та дороги як продукт діяльності й об'єкт економічної експлуатації. Це передбачає з'ясування сутності будівництва та його місця в системі інших видів діяльності та доріг як відповідних об'єктів дійсності, що створюються в результаті проведення будівельних робіт.

У зв'язку з цим варто зауважити, що зі швидким розвитком технологій, а надто у галузі інформаційної та комунікаційної діяльності, появою нових типів спеціалізації підприємств і поділом виробництва на операції під егідою Статистичної Комісії ООН було здійснено всесвітній перегляд міжнародних статистичних класифікацій видів діяльності та продукції, у рамках якого на європейському рівні були прийняті центральні статистичні класифікації – Класифікація видів економічної діяльності (NACE, rev. 2), упроваджена Регламентом (ЄС) Європейського парламенту та ради від 20 грудня 2006 року № 1893/2006, та Класифікація продукції за видами економічної діяльності (CPA-2008). Потреба в гармонізації національних статистичних класифікацій із їх міжнародними аналогами зумовила перегляд чинної системи національних статистичних класифікацій видів економічної діяльності та продукції. Тому від 01 січня 2012 року було введено в дію національний класифікатор видів економічної діяльності України ДК 009:2010 [5].

Класифікація видів економічної діяльності (далі – КВЕД) установлює основи для підготовки та поширення статистичної інформації за видами економічної діяльності. Найбільш узагальнені угруповання видів економічної діяльності на рівні секцій КВЕД дають змогу виділити основні галузі економіки. Відповідно до КВЕД ДК 009:2010 дорожнє господарство відноситься до галузі будівництво (F) та має код 42.11 – Будівництво доріг і автострад. До основних видів діяльності цього класу належить: будівництво автострад, вулиць, шосе, інших транспортних і пішохідних доріг;

маркування фарбою поверхні доріг та автомобільних стоянок; улаштування поверхні надземних автомагістралей, мостів і тунелів; установлення захисних загороджень, дорожніх сигнальних знаків тощо; капітальний ремонт і реконструкція автомобільних доріг.

Більш повно сфера діяльності дорожнього господарства відображена в різних законодавчих та нормативно-правових актах. Наприклад, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Правил дорожнього руху» подане таке визначення *дорожніх робіт*: це роботи, які пов'язані з будівництвом, реконструкцією, ремонтом чи утриманням автомобільної дороги (вулиці), штучних споруд, споруд дорожнього водовідводу, інженерного облаштування, встановленням (ремонтом, заміною) технічних засобів організації дорожнього руху [15].

Найбільш детально діяльність дорожнього господарства відображена у відомчих будівельних нормах за чотирма основними напрямками діяльності: будівництво, реконструкція, ремонт та експлуатаційне утримання автомобільних доріг.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції реформування транспортного сектору економіки» дорожнє господарство разом із залізничним, морським, автомобільним та авіаційним транспортом входить до транспортно-дорожнього комплексу, який є системою транспортних комунікацій, що об'єднує всі сучасні види транспорту [16, с. 183]. Залежно від призначення споруджуваних об'єктів розрізняють такі види будівництва: промислове, транспортне, цивільне, військове, гідротехнічне, гідромеліоративне. Транспортне будівництво – це будівництво споруд залізничного, автомобільного (дороги та інженерні споруди на них), водного, повітряного й трубопровідного транспорту [2, с. 303]. Відповідно до дефініції видання «Дорожня термінологія: довідник» [3, с. 162], ДБ – це комплекс усіх видів робіт, виконуваних у процесі будівництва автомобільних доріг, мостових та інших інженерних споруд, а також дорожніх лінійних будівель.

Проведений аналіз сутності й місця дорожнього будівництва як виду економічної діяльності та визначення обсягу поняття терміносистеми дає підстави для висновку про те, що під поняттям *дорожньо-будівельна терміносистема* доцільно розглядати впорядковану систему термінів галузі ДБ як комплексу всіх видів робіт, виконуваних у процесі будівництва автомобільних доріг, мостових та інших інженерних споруд, а також дорожніх лінійних будівель, і результатів цих робіт, яка перебуває у відношеннях ієрархічного підпорядкування загальнонауковій ТС і водночас у відношеннях часткового пересікання з однорядними їй галузевими ТС, що формують фонд спеціальних економічної й науково-технічної ТС.

1. Вильчинский С. С. Термин и общелитературное слово / С. С. Вильчинский // Мова і культура : Матеріали 6-ї Міжнар. наук. конф. – К. : Collegium, 1998. – Т. 2. – С. 35–38. 2. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11 (від 28.03.2003). 3. Дорожная терминология : Справочник / [под ред. М. И. Вейцмана]. – М. : Транспорт, 1985. – 310 с. 4. Житін Я. В. До питання про розрізнення термінології та терміносистеми / Я. В. Житін // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – С. 116–121. 5. КВЕД 2012. Класифікатор видів діяльності України. Національний класифікатор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 6. Кучеренко О. Ф. Проблеми формування, функціонування та розвитку української пожежежно-технічної терміносистеми : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Ф. Кучеренко. – Х., 2003. – 19 с. 7. Лазарева Л. К. До питання про актуальні процеси сучасної термінологічної номінації / Л. К. Лазарева, І. В. Прокоф'єва // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «Наука і освіта» – 2003. – Дн. : Наука і освіта, 2003. – Т. 13 : Філологія. – 112 с. 8. Лейчик В. М. О языковом субстрате термина / В. М. Лейчик // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1986. – № 5. – С. 87–97. 9. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М. : Изд. АН ССР, 1961. – 157 с. 10. Медведів А. Що ж таке термін? / Андрій Медведів // Проблеми української термінології : зб. наук. праць учасників XI Міжнар. наук. конф. «Проблеми українського термінології СловоСвіт 2010». – Л. : Львівська політехніка, 2010. – С. 12–18. 11. Медведь О. В. До уточнення характеру та рівневої типології термінологічної системності / О. В. Медведь // Вісник

Нац. ун-т «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології», 2008. – № 620. – С. 45–48. 12. Нікуліна Н. В. Теоретичне осмислення загальних понять сучасного термінознавства у концепціях видатних лінгвістів / Н. В. Нікуліна // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 45–48. 13. Овчаренко Н. І. Сучасні критерії нормалізації терміна як одиниці фахової мови / Н. Овчаренко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Д. : Вид-во Донецьк. ун-ту, 2000. – Вип. 6. – С. 227–231. 14. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с. 15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Правил дорожнього руху» від 26 вересня 2011 р. № 1029 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>. 16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції реформування тран-спортного сектору економіки» від 9 листопада 2000 року № 1684 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 46 (від 01.12.2000). 17. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія: стан і перспективи розвитку / Л. О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 3–8. 18. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с. 19. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

УДК 811.161.2'373.48

Зоряна Куньч, Лілія Харчук

Національний університет «Львівська політехніка»

СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКИХ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ ПРОФЕСІОНАЛІЗМІВ І ПРОФЕСІЙНИХ ЖАРГОНІЗМІВ

© Куньч З. Й., Харчук Л. В., 2014

Статтю присвячено лексико-семантичному аналізу електроенергетичних професіоналізмів і професійних жаргонізмів. З'ясовано структурні та функційні особливості цього прошарку лексики в досліджуваній терміносистемі.

Ключові слова: українська мова, українська електроенергетична терміносистема, термін, професіоналізм, професійний жаргонізм, комунікація.

The article is devoted to the structural analysis of electric power engineering professionalisms and professional jargonisms. Structural and functional properties of this layer of the the studied term system have been found.

Keywords: Ukrainian language, electric power engineering terminology, term, professionalism, professional jargonism, communication.

Значну роль у словниковому складі сучасної української мови посідає термінна лексика. Усі фахові терміносистеми мають свою поняттєву організацію, у якій кожному поняттю відповідає нормативний фаховий термін. Електроенергетична термінологічна система обслуговує провідну галузь енергетики, що охоплює виробництво, передавання та розподіл електроенергії. Електро-енергетична термінологія – це чималий пласт лексики, що інтенсивно розвивається та активно взаємодіє з іншими лексичними одиницями, насамперед, із загальноновживаною лексикою [2, с. 5]. Цікавим і актуальним з погляду сучасної лінгвістики видається дослідження професійної і жаргонної лексики, котра сьогодні активно функціонує в галузі електроенергетики. Мета цієї роботи – дослідити шляхи проникнення в сучасну електроенергетичну терміносистему професійної та жаргонної лексики, визначити місце й